

Ірина Радзієвська — кандидат педагогічних наук, заслужений працівник охорони здоров'я України, проректор з навчальної роботи Черкаської медичної академії, м. Черкаси, Україна.

Коло наукових інтересів: медична і фармацевтична освіта, історія та тенденції розвитку освіти в Україні, наукові проблеми теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я.

e-mail: raisin03@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5216-1928>

УДК 378(091):[61+615](477)

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-2-121-135>

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСАД РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

У статті запропоновано сучасні підходи до історіографічного аналізу теоретичних та практичних засад розвитку освіти молодших спеціалістів – фахівців закладів охорони здоров'я та фармацевтичних установ, що передбачає ґрунтовний аналіз та узагальнення наукових джерел на різних історичних етапах розвитку освіти в Україні. Опрацювання накопиченої інформації, перевірка першоджерел, урахування соціокультурних, геополітичних та економічних факторів сприяли отриманню об'єктивних висновків. В умовах упровадження освітньої реформи в Україні актуалізуються напрям переосмислення освітніх законів, необхідність визначення нової стратегії розвитку вищої освіти, зростає потреба в ґрунтовному аналізі, узагальненні та творчому використанні накопиченого історичного досвіду. Історіографічне дослідження дало змогу на підставі вже з'ясованих аспектів проведених досліджень виявити недостатньо вивчені проблеми та історичні прогалини й окреслити власні завдання дослідження.

Ключові слова: історіографія дослідження; засади розвитку освіти; молодші медичні та фармацевтичні спеціалісти.

Постановка проблеми. Досліджуючи теоретичні й практичні засади розвитку та реформування медичної та фармацевтичної освіти молодших спеціалістів, варто зазначити, що період ХХ – початку ХХІ ст. характеризується новим підходом до теорії і практики медичної (фармацевтичної) освіти, створенням ґрунтовної бази наукових досліджень. Професійна освіта молодших медичних та фармацевтичних фахівців, її прогрес, удосконалення та розвиток недостатньо розкриті в сучасній науковій літературі. Аналіз історико-педагогічних досліджень стосовно фахової підготовки майбутніх медиків та фармацевтів середньої ланки показав, що варто, на нашу думку, ґрунтовно проаналізувати досвід української медичної (фармацевтичної) освіти та країн «пострадянського простору», які мають з Україною культурну й історичну ідентичність.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку медичної та фармацевтичної освіти, у тому числі молодших спеціалістів, є оновлення змісту освіти та форм освітнього процесу. Суттєвим чином це стосується підготовки молодшого медичного

та фармацевтичного персоналу з реалізацією їхніх потенційних особистісних та професійних здібностей.

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції України в Європейське Співтовариство спостерігається інтерес до вивчення української медичної та фармацевтичної освіти, підготовки майбутніх медиків та фармацевтів під кутом зору історичної закономірності розвитку окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання та узагальнення наукового історико-педагогічного досвіду дає змогу сформувати фундаментальні основи для вивчення тенденцій розвитку освіти, визначити досягнення та прогалини у цій площині. Історіографічний пошук зазвичай здійснюється на основі ретроспективного аналізу літератури, в якій окреслюється історіографічний огляд проблем, що стосуються історії розвитку освіти, історії відкриття мережі закладів освіти з підготовки фахівців. Дослідження історії розвитку медичної та фармацевтичної освіти в Україні нерозривно пов'язане з історією розвитку освіти в державі й покликане розкрити тенденції руху освіти до її вдосконалення та оптимізації. Це дало змогу для використання системного й хронологічного підходів стосовно опрацювання таких наукових праць:

– наукових досліджень щодо відкриття, розвитку, становлення та реформування мережі закладів освіти для навчання майбутніх молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів;

– наукових досліджень, у яких відображено удосконалення змісту та методів навчання, представлено теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки навчання майбутніх молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів;

– історико-педагогічних досліджень, де відтворено розвиток вітчизняної медичної (фармацевтичної) освіти у закладах освіти в УРСР і СРСР та наукових праць другої половини ХХ – початку ХХІ ст. щодо освіти молодших медичних та фармацевтичних спеціалістів;

– наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, що дало змогу покроково простежити історію розвитку професійної підготовки молодших медичних та фармацевтичних спеціалістів за років існування СРСР та з набуттям незалежності Україною, провести оцінку їх значення для розвитку і ґрунтовнішого дослідження з цієї тематики.

У статті «Історико-педагогічне дослідження та його «околиці» О. Сухомлинська підкреслює, що «не всі володіють методами і історико-педагогічного дослідження, тобто його методологією. Тому великого значення набуває бібліографія (історіографія) історико-педагогічного дослідження. Це не список прочитаної автором літератури з відповідної проблеми, а ті джерела, ті дослідження, на основі яких написана робота. За великим рахунком вона свідчить про позицію автора, його методологію та концепцію. Отже, історія педагогіки – це поєднання джерел, їх ієрархія та педагогіка, той її напрям, який обрано проблемою дослідження...». Вчена визначає історико-педагогічне дослідження як поєднання історичного та педагогічного досліджень [1]. Погоджуємось із думкою Л. Березівської, що «історіографічний аналіз як науковий метод історичних досліджень набув поширення в історико-педагогічних розвідках». Проте дослідники повинні бути підготовлені до застосування історіографічного методу та розуміти його важливість й обов'язковість [2].

Н. Гулан стверджує, що «історико-педагогічна історіографія вивчає історію розвитку історико-педагогічних знань і розкриває органічний зв'язок між вивченням історії та сучасністю в усіх аспектах і конкретних проявах цих зав'язків» [3].

Українська дослідниця Л. Голубнича, узагальнивши результати дослідження окремих особливостей джерел педагогічної історіографії робить такі висновки: 1) педагогічна історіографія має багатогранні взаємозв'язки з педагогічним джерелознавством; 2) педагогічна історіографія базується на педагогічно-історіографічних джерелах, які є об'єктом дослідження останньої; 3) педагогічно-історіографічним джерелом можна вважати специфічні педагогічно-історіографічні факти, котрі несуть історико-педагогічну інформацію, про важливі для

розвитку педагогічної думки та педагогічної науки події і явища; 4) педагогічно-історіографічні джерела утворюють джерельну базу педагогічної історіографії, на яку спирається педагогіко-історіографічне пізнання. Об'єктом історіографії вчена визначає «монографії, наукові роботи, матеріали науково-практичних конференцій, наукові збірники, періодичні видання та ін., що є результатом досліджень як окремих науковців, так і педагогічних установ» [4].

До історіографічних джерел також можна віднести роздуми громадських діячів, напрацювання педагогів, істориків, письменників, політиків, видатних учених-дослідників, чий роботи є основою для встановлення взаємозв'язків між розвитком науки та соціально-політичними й духовно-культурними умовами життя країни та її народу.

У період ХХ – початку ХХІ ст. відбулися значні зміни у становленні й розвитку медичної та фармацевтичної освіти в Україні, про що констатує значний науковий доробок, який став вагомим підґрунтям удосконалення професійної освіти зазначених фахівців. Проведений нами аналіз наукових досліджень з історії розвитку освіти молодших медичних та фармацевтичних спеціалістів свідчить, що вказана проблема, хоч і є актуальною та своєчасною, проте маловивченою. Предмет наукових пошуків багатьох дослідників зазвичай становить підготовка фахівців з вищою освітою; зокрема, проблемам розвитку вищої медичної освіти присвячено дисертаційне дослідження Т. Кир'ян [5]; тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі означила В. Сліпчук [6]. У науковому доробку вчених-медиків та фармацевтів приділено увагу питанням педагогічної підготовки сімейних лікарів у медичному університеті, перспективним напрямам вищої медичної освіти в Україні, проблемам мовного спілкування у вищій медичній освіті, формуванню професійно-етичної культури здобувачів. Історіографічний аспект проблеми професійної освіти фахівців з медичної інформатики розкрито в доробку Н. Кобрин [6]; процес формування професійної мобільності майбутніх бакалаврів сестринської справи у фаховій підготовці дослідила О. Варава. Перспективам розвитку вищої освіти медичних та фармацевтичних спеціалістів присвячено роботи українських дослідників-лікарів: Ю. Вороненка [9], І. Губенко [10], В. Шатила [11].

Авторським колективом учених-медиків Національного медичного університету імені О. О. Богомольця приділено увагу проблемам впливу Болонського процесу на систему вищої медичної та фармацевтичної освіти, якості та організації вищої медичної та фармацевтичної освіти, формуванню освітнього середовища для студентів-медиків (фармацевтів), мотивації до навчання, атестації випускників [12]. Важливими для поповнення знань з підготовки фахівців фармацевтичного напрямку стали праці української дослідниці І. Бойчук [13]. Питанням управління якістю освітньої діяльності медичного закладу освіти на основі інноваційного підходу присвячено працю С. Гордійчук [14].

Спираючись на наукові праці та дослідження, що певною мірою відтворюють проблеми розвитку вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти, становлення професійної підготовки майбутніх медиків та фармацевтів з вищою освітою, ми дійшли висновку про недостатність висвітлення достовірної інформації про розвиток теоретичних та практичних засад розвитку освіти молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів (фахівців «середньої» ланки) у науковому доробку вітчизняних учених.

Метою статті визначено обґрунтування значимості історіографії історико-педагогічного дослідження розвитку медичної та фармацевтичної освіти молодших спеціалістів у контексті розвитку історичних подій, що відбувалися на етапах становлення Української держави з початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Проблематика нашого дослідження розроблялася з урахуванням наближеності тематики опрацьованих історико-педагогічних джерел щодо розвитку вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти в Україні у визначених хронологічних межах.

Зокрема, В. Пагор, аналізуючи історіографічний доробок радянських і вітчизняних вчених у вивчення проблем медичної освіти Поділля 1920–1930-х років, вважає, що «для

комплексного осмислення проблеми історіографічний доробок з даної теми доречно розділити на дві групи: 1) праці дослідників радянського періоду (20–80-ті рр. ХХ ст.); 2) дослідження, що з'явилися у роки незалежності України» [15]. О. Пилипенко, вивчаючи історіографію становлення університетської освіти в Наддніпрянській Україні в першій половині ХІХ ст., «всю історіографію проблеми» поділив на три основні періоди. Перший період – дореволюційний – розпочався в 1860–1870-х роках і завершився в 1917 р. зі встановленням більшовицької влади. Другий – радянський – розпочався з 1917 р. і тривав до розпаду СРСР. Третій період – новітній – розпочався з 1991 р., після утворення незалежної української держави, і триває донині [16].

У контексті проблеми нашого дослідження можна спиратися на періодизацію розвитку радянської педагогіки, запропоновану О. Сухомлинською, що, на нашу думку, нерозривно пов'язана з періодизацією розвитку медичної освіти: I – 1917–1923 рр. – анархо-утопічна ідеологія розвитку радянської педагогічної науки; II – 1924–1928 рр. – освітнє експериментування в СРСР як педагогічна «робінзонада»; III – 1930-ті роки – початок 1950-х років – сталінська педагогіка: ізоляціонізм і тотальна ідеологізація; IV – 1953–1964 рр. – часткова демократизація радянської педагогіки в умовах «відлиги»; V – 1965 – 1970-ті роки – контрреформаційні процеси в освіті і педагогіці; VI – початок 1970-х років – 1985 р. – формування застійних явищ у педагогічній науці як «підточування моноліту»; VII – 1985–1991 рр. – всезагальна критика офіційної радянської педагогіки; розвиток демократичних, критичних педагогічних ідей [17].

Український учений Б. Криштопа виокремив основні етапи становлення медичної освіти від Київської Русі до кінця ХХ ст. На думку дослідника, створення госпітальних шкіл у дореволюційній Росії (1707–1804 рр.) стало початком першого етапу розвитку вищої медичної освіти. Наступним етапом було створення медичного факультету Харківського університету (1805 р.), що для України поклато початок систематичної підготовки лікарів [18].

У реформуванні радянської вищої школи Б. Криштопа виокремив два періоди: 1) становлення (до 1924 р.); 2) докорінна реорганізація (1924–1930 рр). Учений показав роль прогресивної спільноти та передових учених-медиків у організації освітнього процесу, систематизував шляхи та особливості формування вищої медичної школи в УСРР у перші роки радянської влади.

Періодизацію розвитку вищої освіти вітчизняних лікарів запропонував український вчений Я. Ганіткевич. У книзі «Історія української медицини у датах і іменах» подано матеріали про розвиток і становлення української медицини та фармацевції від найдавніших часів до 2000 р. Періодизація розвитку медицини у ХХ ст. представлена такими етапами:

- 1) 1890–1917 рр.: від першого випуску лікарів у Львівському університеті та відкриття в Одеському (Новоросійському) університеті медичного факультету до початку національно-визвольного руху в Україні. Початок ХХ ст. характеризується сплеском самоусвідомлення нації, розвитком суспільних наук, медицини, публіцистики, мистецтва, педагогічної думки;
- 2) розвиток української медицини в 1917–1930 рр. Під час визвольних змагань 1917–1920 рр. українська шкільна освіта наповнилась новим національним змістом. Усі українські уряди доби Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського та Директорії УНР сприяли формуванню української освітньої системи, побудованої на засадах вільної, єдиної, безплатної, обов'язкової, світської, національної школи, на принципах українознавства;
- 3) 1930–1940 рр. – придушення тоталітарним режимом українського відродження, деукраїнізація медичної науки, медичних шкіл та лікувальних закладів;
- 4) 1940–1991 рр. – розвиток заідеологізованої медицини та медичної освіти в УРСР;
- 5) сучасна медицина в Україні з 1991 до 2000 р. [19].

У праці: «Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру» (2002 р.) академік О. Сухомлинська здійснила історико-педагогічну розвідку щодо періодизації розвитку національної думки:

I період: IX–XVI ст. – педагогічна думка Княжої доби;

II період: 1569 – середина XVII ст. – педагогіка в контексті слов'янського Відродження;

III період: друга половина XVII – XVIII ст. (українське бароко) – педагогічна думка й школа Козацької доби;

IV період: XIX ст. – 1905 р. – становлення модерної педагогічної думки, педагогічне просвітництво в Україні;

V період: 1905–1920 рр. – педагогічна думка й школа у період визвольних змагань українського періоду;

VI період: 1920–1991 рр. – українська педагогічна думка і школа за радянських часів;

VII період: з 1991 р. – розвиток педагогіки й школи в Українській державі [16].

Кожен з історичних етапів розвитку освіти має притаманні лише йому особливості, відображені у творах учених, культурних діячів, педагогів, просвітників.

У монографії «Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.)» Н. Дем'яненко здійснила ретроспективний логіко-системний аналіз процесу становлення змісту, структури, доцільного поєднання теорії і практики загальнопедагогічної підготовки у закладах вищої освіти України та виокремила три періоди:

1920–1924 рр. – початок будівництва радянської вищої педагогічної школи та активних пошуків змісту й організації загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя;

1924–1929 рр. – створення та вдосконалення педагогічними вишами навчальних планів і програм з предметів педагогічного циклу, що характеризувалися різноманітністю змісту і підходів до організації проведення загальнопедагогічної підготовки вчителя;

1929–1933 рр. – розроблення єдиних навчальних планів і програм з метою уніфікації змісту загальнопедагогічної підготовки та досягнення єдності педагогічної теорії і практики [20].

Український дослідник О. Горбатюк підкреслює: «розвиток системи вищої освіти в Україні в недалекому минулому, узагальнення та переосмислення з позицій сьогодення, винесення з нього історичних уроків з подальшим використанням в теперішніх умовах реформування освіти, її демократизація та гуманізація, інтеграція до європейської освітньої системи, вимагають критичного незаангажованого узагальнення та переосмислення з позицій сьогодення, винесення з нього історичних уроків з подальшим використанням в теперішніх умовах реформування освіти» [21].

Періодизація розвитку вищої медичної освіти, розроблена Я. Ганіткевичем, майже збігається з періодизацією педагогічної освіти у XX ст. Система медичної та фармацевтичної освіти в Україні нерозривно пов'язана із системою вищої освіти взагалі. Розвиток і становлення мережі закладів освіти, що провадили підготовку медичних і фармацевтичних фахівців середньої ланки (медичні школи, училища, технікуми, коледжі), відбувалися паралельно розвитку медичних інститутів та медичних і фармацевтичних факультетів університетів, тому обраний нами період дослідження можна «умовно» поділити на такі етапи [19]:

I етап – початковий (зародження української медицини у XIX – початку XX ст.);

II етап – відкриття й розширення мережі середніх медичних закладів, Постановою Ради народних комісарів СРСР «Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів» від 08.09.1936 № 1649 було узаконено нові типи навчальних закладів (перша половина XX ст.);

III етап – удосконалення змісту, методів та організаційних форм навчання, прийняття постанови Ради Міністрів СРСР «Про форми та строки навчання і про поліпшення якості підготовки фахівців у середніх спеціальних навчальних закладах» від 04.08.1959 № 908, затвердження нових навчальних планів підготовки медичних кадрів (II половина XX ст.);

IV етап – удосконалення законодавчої бази та перебудова в галузі освіти, створення власної системи національної освіти, розроблення стандартів професійної діяльності (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Отже, при розробленні історіографічної послідовності вивчення проблеми дослідження засад розвитку медичної та фармацевтичної освіти молодших спеціалістів в Україні можна виокремити чотири групи історіографічних джерел:

- 1) праці початку ХХ ст., присвячені становленню медичної (фармацевтичної) освіти та науки у період національно-визвольних змагань в Україні;
- 2) праці періоду радянської влади (початок 30-х – 70-ті роки ХХ ст.), присвячені розвитку «радянської» медичної (фармацевтичної) освіти та науки, відкриттю нових закладів освіти, змісту й методики навчання фахівців;
- 2) праці періоду становлення України як незалежної держави (80-ті роки ХХ ст. – 2000 р.), присвячені професійній підготовці майбутніх медичних (фармацевтичних) працівників «середньої ланки» у закладах вищої освіти;
- 3) праці сьогодення (2000–2020 рр.), присвячені процесам реформування вищої медичної (фармацевтичної) школи та реорганізації системи охорони здоров'я.

Зауважимо, що унікальність значення наукових джерел для історії педагогіки потребує детальнішого вивчення джерельної бази дослідження. Також специфікою використаних джерел, що застосовуються в історико-педагогічному дослідженні, є їхнє значення в загальнодержавному масштабі.

Перша група джерел – це законодавча база держави, що формує державницьку політику та державницькі підходи до системи організації освіти на кожному історичному етапі. Також це стосується нормативних та організаційно-розпорядчих документів державних установ та закладів освіти.

Друга група джерел – це фактичні матеріали стосовно провадження освітнього процесу з закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти – науково-методичні матеріали, історії розвитку кафедр, історичні нариси, оглядові інформаційні архівні матеріали.

Джерела загальнодержавного значення (закони, укази, постанови, інші нормативні документи) відображали розвиток практичної медицини, медичної науки й освіти в державі залежно від суспільно-політичних змін, що відбувались в країні. На початку ХХ ст. Міністерство духовних справ та народної освіти Російської імперії (у подальшому Міністерство народної освіти Російської імперії) керувало духовними справами всіх віросповідань, установами народної освіти і науки та визначало політику розвитку медичної освіти на території Східної і Центральної України. На території західноукраїнських земель зазначену функцію виконувало Міністерство освіти й віросповідань Австро-Угорщини. Імперські уряди Російської імперії та Австро-Угорської монархії не були зацікавлені в розвитку української науки та культури, побоюючись зростання національної свідомості мас. У 1884 р. Міністерством народної освіти Російської імперії було прийнято новий університетський статут, згідно з яким ліквідовувалась автономія університетів, скасовувалась виборність ректорів, деканів, професури. Хоча водночас з'явилася плеяда видатних науковців світового рівня, котрих, на жаль, зараховують до росіян, поляків чи інших народів, на землях яких через різні обставини їм довелося працювати. Насправді вони були синами українського народу. До них належать ембріолог А. Ковалевський, І. Мечников і М. Гамалія, що були засновниками першої в Російській імперії та другої у світі бактеріологічної станції, а також започаткували успішне лікування таких страшних хвороб, як чума, холера, тиф, туберкульоз.

Дослідити проблему розвитку освіти фахівців «середньої» ланки дає змогу вивчення статутів і звітів медичних установ та організацій тієї доби, суспільно-політичної періодики, мемуарів, показників діяльності Російської спілки Червоного Хреста, Хрестовоздвиженської общини сестер піклування, общин сестер милосердя, що створювались у Москві, Харкові, Києві та багатьох інших містах Російської імперії. Особливості підготовки у фельдшерських

та повивальних школах відомств громадського піклування, програма навчання, перелік дисциплін, які викладалися на той час подано в роботі Н. Г. Фрейберга «Лікарсько-санітарне законодавство в Росії» (1913 р.) [22].

З початком національно-визвольних змагань освітню політику на українських землях визначали уряди Західно-Української Народної Республіки та Української Народної Республіки. Українською національною радою 6 листопада 1918 р. було створено Державний секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор О. Барвінський. Основні державні закони щодо організації освіти було прийнято урядом після злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р.

Значний науковий інтерес щодо розвитку освітньої політики в галузі медицини становлять законодавчі акти періоду радянської влади в Україні. У Москві 26 серпня 1917 р. відбувся I Всеросійський з'їзд сестер милосердя, на якому було створено Всеросійське товариство сестер милосердя. Створення в 1918 р. Народного комісаріату охорони здоров'я СРСР на чолі з академіком М. Семашком дало поштовх започаткуванню медичних шкіл, технікумів та училищ для підготовки кадрів середнього медичного персоналу. Перші сестринські медичні школи почали функціонувати з 1920 р. [19]. У 1921 р. було розроблено положення та програми для акушерок і санітарного персоналу. У 1922 р. всі середні медичні школи та школи медичних сестер Товариства Червоного Хреста було передано у відання Головного комітету з профтехнічної та соціально-наукової освіти при Народному комісаріаті просвіти РСФРР. У 1928 р. створено Головне управління з вищої школи. У 1932 р. постановою ЦВК СРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах» встановлено нові правила комплектування вищої школи і технікумів. Усе це сприяло поліпшенню якості підготовки медичних сестер.

Постановою Ради народних комісарів СРСР «Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів» від 08.09.1936 № 1649 було узаконено нові типи навчальних закладів та створено єдину систему підготовки середніх медичних кадрів. У 1939 р. Рада народних комісарів СРСР прийняла постанову, яка зобов'язувала республіки, краї й області відкрити середні медичні школи, щоб задовольнити потреби населення своїх регіонів.

Законодавчі та нормативні документи Міністерства вищої освіти СРСР (1946 р.), Міністерства середньої спеціальної освіти СРСР (1959 р.) та Міністерства, утвореного у 1946 р. на базі Народного комісаріату освіти УРСР, Міністерства охорони здоров'я Української РСР (1946 р.) визначали освітню політику держави у повоєнні роки, здійснювали загальне методичне керівництво вищими і середніми спеціальними навчальними закладами. Українська дослідниця М. Б. Шегедин підкреслює, що «у післявоєнні роки у відповідності з етапами розвитку нашої держави, вимогами охорони здоров'я та рівнем розвитку медичної науки удосконалювались система та зміст підготовки медичних сестер» [23].

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР «Про форми та строки навчання і про поліпшення якості підготовки фахівців у середніх спеціальних навчальних закладах» від 04.08.1959 № 908 Міністерство вищої освіти СРСР затвердило нові навчальні плани підготовки медичних кадрів. З 1959 р. Міністерство охорони здоров'я СРСР почало організацію постійно діючих курсів підвищення кваліфікації, удосконалення та спеціалізації середніх медичних кадрів. Згідно із Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.) відбулися подальше удосконалення системи середньої спеціальної освіти та покращання підготовки спеціалістів на основі тісного зв'язку навчання із суспільно корисною працею. У період навчання учні медичних училищ брали безпосередню участь у роботі лікувально-профілактичних установ незалежно від того, з відривом чи без відриву від виробництва провадилася підготовка.

Згідно з постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення охорони здоров'я і розвитку медичної науки в країні» (1968 р.) розпочався якісно новий етап розвитку галузі охорони здоров'я та підготовки медичних кадрів. При цьому реалізувалась широка програма розвитку охорони здоров'я та медичної науки на основі

підвищення якості медичної допомоги, подальшого розвитку матеріальної бази галузі шляхом будівництва багатопрофільних та спеціалізованих установ.

На підставі постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 22.04.1974 «Про заходи щодо подальшого вдосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами і про поліпшення якості підготовки фахівців з середньою спеціальною освітою» було проведено централізацію керівництва медичними та фармацевтичними училищами з передачею їх у підпорядкування Міністерств охорони здоров'я союзних республік, крім Української РСР і РРФСР, де через великі мережі медичних училищ Міністерства охорони здоров'я керували тільки підвідомчими базовими училищами, а в решті закладів планування підготовки фахівців і методичне керівництво здійснювалися через обласні відділи охорони здоров'я. Починаючи з 1976 р, було запроваджено періодичну атестацію керівного та педагогічного складу медичних училищ. У медичних вишах відкриваються факультети підвищення кваліфікації викладачів медичних училищ. У 1979 р. СРСР ратифікував Конвенцію Міжнародної організації праці №149 «Про сестринський персонал».

Наказом Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) СРСР від 09.09.1987 № 1104 була переглянута номенклатура спеціальностей із середньою медичною освітою, введено атестацію середніх медичних працівників із присвоєнням кваліфікаційної категорії. У 1990 р. після Всесоюзної наради середніх медичних працівників (1989 р.) МОЗ УРСР розробило та прийняло до виконання Програму реформи медичної освіти Української РСР. У 1991 р. було ухвалено Закон «Про освіту», в якому з урахуванням міжнародного досвіду були намічені суттєві зміни в системі вищої освіти з уведенням чотирьох рівнів кваліфікації (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст та магістр) та визначенням типів навчальних закладів. Зазначені законодавчі акти регулювали вищу та середню медичну освіту в Україні до кінця радянського періоду [23].

З проголошенням на позачерговій сесії Верховної Ради незалежності 24 серпня 1991 р. перед нашою державою виникла потреба в перебудові освітньої галузі та удосконаленні законодавчої бази. У 1992 р. було прийнято Державну національну програму «Українська освіта в XXI столітті» та запроваджено «курс на створення власної системи національної освіти». Законом України «Про освіту» (1992 р.) запроваджено безперервну ступеневу вищу освіту. Так з 1992 р. в Україні разом з іншими галузями розпочалося реформування галузі охорони здоров'я та медичної освіти.

У травні 1994 р. прийнято Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» № 325, в яку було внесено нові спеціальності. У тому ж році МОЗ України на виконання рішення Колегії «Про стан і перспективи підготовки молодших спеціалістів I і II рівнів акредитації системи навчальних закладів Міністерства охорони здоров'я України» від 21.04.1993 надіслало в заклади охорони здоров'я лист від 21.09.1994 № 10.03.68/699, згідно з яким: «Медична сестра-бакалавр може займати посади головної медичної сестри лікувально-профілактичної установи, старшої медичної сестри відділення, медичної сестри спеціалізованого відділення, медичної сестри-викладача медичних навчальних закладів I та II рівнів акредитації, медичної сестри-сімейного лікаря».

У 1996 р. прийнято Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону Української РСР «Про освіту», де зазначено, що вищі заклади освіти здійснюють підготовку фахівців за чотирма рівнями.

Наприкінці XX ст. галузь освіти керується законодавчими та нормативними актами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки України (Міністерство освіти України в 1991–1999 рр.). Найголовнішою його функцією стають формування та реалізація державної політики у сфері освіти і науки. У веденні міністерства також всебічне курування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансфер,

тобто передавання, технологій; забезпечення державного нагляду за діяльністю і суто навчальних закладів усіх форм власності, і підприємств, установ та організацій, які надають освітні послуги або виступають посередниками у їх наданні. Міністерство освіти і науки України розробляє стратегію розвитку та форматів вітчизняної освіти, інших стратегічних документів, відповідних державних цільових програм, участі в їх реалізації, надає методичні рекомендації, здійснює нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти; визначає державні пріоритети з підготовки та перепідготовки фахівців; затверджує порядок проведення інституційного аудиту закладів освіти, акредитацію типових освітніх програм та інших заходів контролю якості освіти тощо.

У 2002 р. прийнято «перший» Закон України «Про вищу освіту», «спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України, встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях». В основу прийнятого 1 липня 2014 р. Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII покладено проект Закону «Про вищу освіту» № 1187-2, який розробляли та вдосконалювали громадськість, освітяни та науковці з лютого 2012 р. 28 вересня 2017 року набрала чинності нова версія Закону «Про вищу освіту», що запроваджує низку новацій. Він «встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях».

Оскільки, як зазначено в Законі, «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави», у 2017 р. прийнято Закон України «Про освіту», який «регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти», а 6 червня 2019 р. – Закон України «Про фахову передвищу освіту», що «встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи фахової передвищої освіти та створює умови для поєднання освіти з виробництвом».

Розвиток медичної (фармацевтичної) освіти в Україні супроводжується низкою нормативних актів МОЗ України. До його структури входять Директорат науки, інновацій, освіти та кадрів з експертною групою з питань освіти та науки, ДУ «Центральний методичний кабінет підготовки молодших спеціалістів», яку реорганізовано у 2019 р. у Центр розвитку медсестринства МОЗ України, Державна організація «Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при Міністерстві охорони здоров'я України». На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 23.11.2010, наказу МОЗ України «Про заходи МОЗ України щодо удосконалення підготовки лікарів» від 03.12.2010 № 1074, МОЗ України прийнято Програму розвитку вищої медичної освіти до 2015 року. Мета Програми, реалізація якої здійснювалась протягом 2011–2015 рр., полягала у «створенні правових, економічних і організаційних умов для підвищення якості вищої медичної освіти шляхом приведення її стандартів до потреб галузі охорони здоров'я та міжнародних вимог». Нормативні документи МОЗ України є базою сучасного державного управління медичною та фармацевтичною освітою в нашій державі. Основними напрямками реалізації Програми розвитку вищої медичної освіти до 2015 р. були вдосконалення нормативно-правової бази з метою: розроблення сучасних державних освітніх стандартів підготовки медичних кадрів задля підвищення якості підготовки фахівців із вищою

освітою; удосконалення навчальних планів підготовки лікарів з фаху «лікувальна справа»; створення наскрізної програми підготовки студентів медичних факультетів зі спеціальностей «лікувальна справа», «педіатрія» та лікарів-інтернів для досконалого оволодіння практичними навичками й методиками, необхідними для роботи на посадах лікарів за спеціальністю «загальна практика – сімейна медицина»; підготовка національних підручників та посібників з навчальних дисциплін, які відповідають сучасним державним освітнім стандартам; подальший розвиток мережі університетських клінік та університетських лікарень; зменшення кадрового дефіциту в галузі шляхом збільшення обсягів державного замовлення та пріоритетної підготовки медичних кадрів відповідно до потреб первинної ланки охорони здоров'я; інтеграція навчального процесу з науковою та лікувальною діяльністю закладів вищої освіти та роботою університетських клінік (лікарень); упровадження в навчальний процес доказової медицини та сучасних стандартів надання медичної допомоги населенню; удосконалення та охоплення усіх спеціальностей напрямів «Медицина» та «Фармація» системи незалежного оцінювання рівня знань студентів та лікарів-інтернів (провізорів) шляхом проведення ліцензійних інтегрованих іспитів; надання підтримки закладам вищої освіти щодо включення до загального фонду державного бюджету коштів для забезпечення ефективного навчального процесу та проведення сучасних наукових розробок, модернізації матеріально-технічної бази та придбання навчальних і наукових видань, розвитку інформаційно-телекомунікаційного середовища та накопичення електронних інформаційних ресурсів; подальший розвиток співпраці з міжнародними, міжурядовими і неурядовими організаціями, фондами і програмами (ЄС, Всесвітня організація охорони здоров'я), у тому числі з метою міжнародної сертифікації як складової Болонського процесу тощо.

Реалізація Програми сприяла розробленню нових підходів до підвищення якості та доступності медичної допомоги населенню, надала нового поштовху реформі галузі охорони здоров'я. У серпні 2014 р. МОЗ ініціювало розроблення Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років. На базі стратегії МОЗ України розробило також Концепцію реформування фінансування системи охорони здоров'я та законопроекти, що запускають реформу української медицини. Напрямами реалізації Стратегії є підвищення якості додипломної освіти, оновлення її змісту на основі досягнень сучасної медичної науки та доказової медицини, якісний відбір студентів для навчання, підвищення якості незалежних оцінювань навчальних досягнень студентів, підвищення кваліфікації викладачів, реформа післядипломної освіти, зміна механізму фінансування медичної освіти, реалізація автономії закладів вищої медичної освіти (академічної, фінансової, організаційної), зміна академічної культури, утвердження принципів академічної доброчесності в закладах освіти тощо.

Відповідно до Концепції розвитку охорони здоров'я населення України, затвердженої Указом Президента України від 07.12.2000 «Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України», та з метою забезпечення реалізації інноваційної і кадрової політики у системі охорони здоров'я, удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації та атестації медичних сестер, фельдшерів, акушерок, покращання розвитку медсестринства у 2005 р. наказом МОЗ України № 585 було затверджено Програму розвитку медсестринства на 2005–2010 роки, яка передбачала реалізацію інноваційної і кадрової політики у системі охорони здоров'я: «удосконалення системи підготовки медичних сестер, розроблення та реалізацію програми розвитку сестринства, розширення функцій медичних сестер відповідно до світового досвіду, що знизить потребу в лікарях у державі». Крім того, прийнято такі нормативні документи – наказ МОЗ України «Про внесення змін до Номенклатури лікарських спеціальностей» (2005 р.), Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року» (2006 р.).

У пропозиціях до плану роботи Міністерства охорони здоров'я України на 2014 р. щодо розвитку медсестринства України було зазначено такі напрями: удосконалення організації

роботи та кадрової політики в розвитку медсестринства; розроблення та затвердження Програми розвитку медсестринства України до 2020 року; створення координаційної Ради з питань розвитку медсестринства при МОЗ України та постійно діючих Проблемних комісій при МОЗ України з напрямів розвитку медсестринства; створення окремих атестаційних комісій для молодших спеціалістів із медичною освітою; розроблення програми створення в регіонах хоспісів, відділень сестринського догляду як клінічних баз вищих медичних навчальних закладів; розроблення Положення про лікарню сестринського догляду як клінічної бази ВМНЗ ІІІ рівнів акредитації у складі навчальних закладів; поліпшення кадрового забезпечення закладів охорони здоров'я шляхом створення та реалізації відповідних регіональних програм «Кадри охорони здоров'я», сприяння поліпшенню матеріального стану та підвищенню соціального статусу медичних працівників.

Як джерельною базою для вивчення проблеми розвитку освіти молодших медичних (фармацевтичних) фахівців в Україні, крім зазначених вище документів, ми скористалися також Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992 р.), Концепцією розвитку охорони здоров'я населення України (2000 р.), Програмою розвитку медсестринської освіти в Україні на період 1993–2002 рр., наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування» (2000 р.), Міжгалузевою комплексною програмою «Здоров'я нації» на 2002–2011 рр. (2002 р.), «Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 Охорона здоров'я», затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117, зі змінами й доповненнями, внесеними наказами Міністерства охорони здоров'я України (2002–2019 р.), наказом МОЗ України «Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я» (2002 р.).

Реформа освіти медичних та фармацевтичних фахівців середньої ланки супроводжується прийняттям сучасних законодавчих актів, що визначають її напрями та розвиток стратегії управління, – Закони України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини» (2010 р.), «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги» (2011 р.), накази МОЗ України «Про затвердження Методичних рекомендацій з прогнозування потреби закладів охорони здоров'я України у медичних кадрах на довгострокову перспективу» (2011 р.), «Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року», «Про введення в дію складових галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста галузей знань «Медицина» та «Фармація»» (2011 р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011 р.). Відповідно до ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» станом на 3 липня 2019 р. затверджено 100 сучасних стандартів вищої освіти: 73 – бакалавра та 27 – магістра, у тому числі з галузі 22 «Охорона здоров'я».

Висновки. Історіографічний аналіз досліджуваної проблеми дає змогу констатувати, що наразі відсутня цілісна та ґрунтовна історико-педагогічна розвідка, яка комплексно репрезентувала б засади розвитку теоретичної та практичної освіти молодших медичних та фармацевтичних спеціалістів у досліджуваній період. Хоча накопичений багатий фактичний матеріал, представлений у роботах, дає можливість розглядати їх як важливе джерело історії розвитку медичної та фармацевтичної освіти, протягом означеного історичного періоду українські та зарубіжні учені у науковому доробку розкрили тільки деякі аспекти еволюції феномену підготовки медичних та фармацевтичних фахівців «середньої» ланки, загалом роботи стосувалися підготовки лікарів та провізорів у закладах вищої освіти.

Дослідження засад розвитку освіти потребує історико-педагогічного підходу, який ґрунтується на теоретичних ідеях і досвіді історико-педагогічних досліджень у галузі історії

освіти. У контексті проведеного дослідження ми розробили власну періодизацію теоретичних і практичних засад розвитку медичної та фармацевтичної освіти молодших спеціалістів, яку виокремили та обґрунтували у поєднанні чотирьох періодів. В основу поділу покладено зміни, що відбувалися в країні в досліджуваній період: історичні, соціально-політичні, соціально-економічні, євроінтеграційні, реформи в освіті, що вплинули на розвиток та вдосконалення теоретичних і практичних засад підготовки фахівців: 1) перший період – початок ХХ століття (1900–1930 рр.) – початок формування системи медичної та фармацевтичної освіти як окремих галузей у період національно-визвольних змагань та розбудови радянської держави; 2) другий період – 1931–1970 рр. – реформування мережі вищих та середніх медичних (фармацевтичних) закладів освіти, удосконалення змісту та методики навчання фахівців; 3) третій період – 1971–2000 рр. – модернізація системи освіти, розроблення нової нормативно-правової бази освіти, перехід на ступеневу підготовку фахівців; 4) четвертий період – початок ХХІ століття (2001–2020 рр.) – реорганізація системи охорони здоров'я, євроінтеграція, входження України у Болонський процес, стандартизація освіти, запровадження інноваційних педагогічних технологій у освітній процес закладів освіти.

Використані джерела

- [1] О.В. Сухомлинська. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Збірник наукових праць. Пед. науки. Херсонський державний ун-т.* Херсон: ХДУ. Вип. 40. С. 8-14, 2005.
- [2] Л.Д. Березівська. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання. *Історико-педагогічний альманах АПН України.* Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. Т. 1, № 10. С. 15-28, 2009.
- [3] Н.М. Гупан. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Київський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. Київ, Україна: [бібліографічне видання]. С. 204-220, 2000.
- [4] Л.О. Голубничка. Джерела педагогічної історіографії. *Теорія та методика навчання та виховання.* Вип. 32, с. 33-46, 2012. URL : . (дата звернення: 18.05.2020)
- [5] Кир'ян Т. І. Вища медсестринська освіта в Україні ХХ – початку ХХІ століть. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки.* № 6. С. 61–68, 2018.
- [6] Сліпчук В. Тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50-60 роки ХХ століття). *Педагогічний процес: теорія і практика.* Вип. 4, С. 35-40 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rprt_2016_4_9. (дата звернення: 03.05. 2021).
- [7] Кобрин Н.З. Професійна освіта фахівців з медичної інформатики: історіографічний аспект проблеми. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова.* Вип. 62, с. 96-100, 2018.
- [8] Варавва О. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх бакалаврів сестринської справи у фаховій підготовці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* № 10. С. 31-41, 2018. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_10_5. (дата звернення: 03.05. 2021).
- [9] Ю.В. Вороненко, Н.Г. Гойда, В.В. Горачук. Досвід удосконалення підготовки керівників галузі охорони здоров'я з питань менеджменту якості медичної допомоги. *Український медичний часопис.* № 6, с. 96-98., 2013 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2013_6_21. (дата звернення: 29.01. 2020).
- [10] І.Я. Губенко, О.Т. Шевченко, Л.П. Бразалій, В.Г. Апшай. *Медсестринський догляд за пацієнтом: Стандарти медсестринських процедур, маніпуляцій та планів догляду і навчання: навч. посіб.* Київ. Україна: «Здоров'я», 2008.
- [11] В.Й. Шатило, В.З. Свиридюк, Ю.В. Шатило. Теорія фракталів та її використання у громадському здоров'ї. *Україна. Здоров'я нації.* № 3, с. 349-351, 2017. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2017_3_96. (дата звернення: 17.02.2020).
- [12] О.П. Волосовець, І.С. Булах, Л.П. Войтенко. Аналіз результатів анкетування студентів вищих медичних навчальних закладів з питань державної атестації. Київ: *Медична освіта.* №2, с. 24-28, 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2013_2_7. (дата звернення: 21.09.2020).
- [13] І.Д. Бойчук. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фармацевтів у коледжі [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04., Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2010.
- [14] С.В. Гордійчук. Концептуальні підходи до забезпечення якості освітньої діяльності у закладі

- вищої медичної освіти. *Magіstr медсестринства* : Український науково-практичний журнал. Засновник: Житомирський інститут медсестринства, № 2, с. 42-51, 2019.
- [15] В.В. Пагор. Стан вивчення та матеріали для дослідження проблем медичної освіти Поділля 20–30-х рр. XX ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Т. 22, с. 347-358, 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkr_2015_22_28. (дата звернення: 25.09.2020).
- [16] О.Є. Пилипенко. Історіографія становлення університетської освіти в Наддніпрянській Україні в першій половині XIX ст. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Вип. 47, с. 73-99, 2019. URL: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/04/47_6_Pylypenko.pdf. (дата звернення: 20.09.2020).
- [17] О.В. Сухомлинська. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового вибору. *Збірник наукових праць*. Україна, Київ, с. 31–40, 2002.
- [18] Б.П. Криштопа. Управління вищою медичною освітою в Україні: системно-історичний аналіз. *Український медичний часопис*. № 3, с. 132–138, 2000.
- [19] Я.В. Ганіткевич. Історія української медицини в датах та іменах. Львів, Україна: ПТВФ «Афіша», 2004.
- [20] Н.М. Дем'яненко. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX - перша третина XX ст.). Монографія. Україна, Київ: ІЗМН, 1998.
- [21] О.О. Горбатюк. Навчально-матеріальна база шкіл Києва (друга половина 40-х – початок 50-х рр. XX ст.). Історичні і політологічні дослідження. № 3-4, с. 94-99, 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lipd_2014_3-4_12. (дата звернення: 25.09.2020).
- [22] Н.Г. Фрейберг. Врачебно-санитарное законодательство в России. Указания и распоряжения правительства по гражданским медицинским, санитарным и фармацевтическим частям опубликованные по 1 января 1913 г. Третье исправленное и дополненное издание. Санкт-Петербург, Россия: Практическая медицина, с. 224-227, 1913
- [23] М. Б. Шегедин, Н.О. Мудрик. Історія медицини та медсестринства : підручник для студ. вищих мед. навч. закл. I-II рівнів акредитації. Україна, Тернопіль: Укрмедкнига, 2003.

References

- [1] O.V. Sukhomlynska. Istoryko-pedahohichne doslidzhennia ta yoho «okolytsi». Zbirnyk naukovykh prats. Ped. nauky. Khersonskiy derzhavnyi un-t. Kherson: KhDU. Vyp. 40. S. 8-14, 2005. (in Ukrainian).
- [2] L.D. Berezivska. Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u KhKh st.: istoriohrafia pytannia. Istoryko-pedahohichnyi almanakh APN Ukrainy. Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny, Vseukr. asots. istorykyv pedahohiky. T. 1, № 10. S. 15-28, 2009. (in Ukrainian).
- [3] N.M. Hupan. Istoriohrafia rozvytku istoryko-pedahohichnoi nauky v Ukraini. Kyivskiy in-t vnutrishnikh sprav pry Natsionalnii akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv, Ukraina: [bibliohrafichne vydannia]. S. 204-220, 2000. (in Ukrainian).
- [4] L.O. Holubnycha Dzherela pedahohichnoi istoriohrafii. Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia. Vyp. 32, s. 33-46, 2012. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2012_32_6. (data zvernennia: 18.05.2020). (in Ukrainian).
- [5] Kyrian T. I. Vyscha medsestrynska osvita v Ukraini KhKh – pochatku KhKhI stolit. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. № 6. S. 61–68, 2018. (in Ukrainian).
- [6] Slipchuk V. Tendentsii pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoi haluzi v ukraini (50-60 roky KhKh stolittia). Pedahohichni protses: teoriia i praktyka. Vyp. 4, S. 35-40 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_4_9. (data zvernennia: 03.05.2021). (in Ukrainian).
- [7] Kobryn N.Ž. Profesiina osvita fakhivtsiv z medychnoi informatyky: istoriohrafichni aspekt problemy. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Vyp.. 62, s. 96-100, 2018. (in Ukrainian).
- [8] Varava O. Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh bakalavriv sestrynskoї spravy u fakhovii pidhotovtsi. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. № 10. S. 31-41, 2018. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_10_5. (data zvernennia: 03.05.2021). (in Ukrainian).
- [9] Yu.V. Voronenko, N.H. Hoida, V.V. Horachuk. Dosvid udoskonalennia pidhotovky kerivnykiv haluzi okhorony zdorovia z pytan menedzhmentu yakosti medychnoi dopomohy. Ukrainskyi medychnyi chasopys. № 6, s. 96-98., 2013 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2013_6_21. (data zvernennia: 29.01.2020). (in Ukrainian).
- [10] I.Ia. Hubenko, O.T. Shevchenko, L.P. Brazalii, V.H. Apsai. Medsestrynskyi dohliad za patsientom:

- Standarty medsestrynskykh protsedur, manipuliatsii ta planiv dohliadu i navchannia: navch. posib. Kyiv, Ukraina: «Zdorovia», 2008. (in Ukrainian).
- [11] V.I. Shatylo, V.Z. Svyrydiuk, Yu.V. Shatylo. Teoriia fraktaliv ta yii vykorystannia u hromadskomu zdorovi. Ukraina. *Zdorovia natsii*. № 3, s. 349-351, 2017. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2017_3_96. (data zvernennia: 17.02.2020). (in Ukrainian).
- [12] O.P. Volosovets, I.Ie. Bulakh, L.P. Voitenko. Analiz rezultativ anketuvannia studentiv vyshchyykh medychnykh navchalnykh zakladiv z pytan derzhavnoi atestatsii. Kyiv: *Medychna osvita*. №2, s. 24-28, 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2013_2_7. (data zvernennia: 21.09.2020). (in Ukrainian).
- [13] I.D. Boichuk. Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh farmatsevtiv u koledzhi [Tekst]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04., Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka. – Zhytomyr, 2010. (in Ukrainian).
- [14] S.V. Hordiichuk. Kontseptualni pidkhody do zabezpechennia yakosti osvitnoi dialnosti u zakladi vyshchoi medychnoi osvity. *Mahistr medsestrynstva : Ukrainyski naukovo-praktychni zhurnal*. Zasnovnyk: Zhytomyrskiy instytut medsestrynstva, № 2, s. 42-51, 2019. (in Ukrainian).
- [15] V.V. Pahor. Stan vyvchennia ta materialy dlia doslidzhennia problem medychnoi osvity Podillia 20–30-kh rr. *KhKh st. Osvita, nauka i kultura na Podilli*. T. 22, s. 347-358, 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkp_2015_22_28. (data zvernennia: 25.09.2020). (in Ukrainian).
- [16] O.Ie. Pylypenko. Istoriohrafia stanovlennia universytetskoï osvity v Naddniprianskii Ukraini v pershii polovyni KhKh st. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 47, s. 73-99, 2019. URL: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/04/47_6_Pylypenko.pdf. (data zvernennia: 20.09.2020). (in Ukrainian).
- [17] O.V. Sukhomlynska. Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vyboru. *Zbirnyk naukovykh prats*. Ukraina, Kyiv, s. 31–40, 2002. (in Ukrainian).
- [18] B.P. Kryshpora. Upravlinnia vyshchoiu medychnoiu osvitoiu v Ukraini: systemno-istorychni analiz. *Ukrainsky medychnyi chasopys*. № 3, s. 132–138, 2000. (in Ukrainian).
- [19] Ya.V. Hanitkevych. Istoriiia ukrainskoï medytsyny v datakh ta imenakh. Lviv, Ukraina: PTVF «Afisha», 2004. (in Ukrainian).
- [20] N.M. Demianenko. Zahalnopedahohichna pidhotovka vchytelia v Ukraini (XIX - persha tretyna XX st.). *Monohrafia*. Ukraina, Kyiv: IZMN, 1998. (in Ukrainian).
- [21] O.O. Horbatiuk. Navchalno-materialna baza shkil Kyieva (druha polovyna 40-kh – pochatok 50-kh rr. KhKh st.). *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. № 3-4, s. 94-99, 2014. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2014_3-4_12. (data zvernennia: 25.09.2020). (in Ukrainian).
- [22] N.H. Freiberh. *Vrachebno-sanytarnoe zakonodatelstvo v Rossyy. Uzakonyeniya y rasporyazheniya pravytelstva po hrazhdanskym medytsynskym, sanytarnym y farmatsevticheskim chastiam opublikovannye po 1 yanvaria 1913 h. Trete yspravlennoe y dopolnennoe yzdanye*. Sankt-Peterburh, Rossyya: *Praktycheskaia medytsyna*, s. 224-227, 1913. (in Russian).
- [23] M. B. Shehedyn, N.O. Mudryk. Istoriiia medytsyny ta medsestrynstva : pidruchnyk dlia stud. vyshchyykh med. navch. zakl. I-II rivniv akredytatsii. Ukraina, Ternopil: Ukrmedknyha, 2003. (in Ukrainian).

Ирина Радзиевская, кандидат педагогических наук, заслуженный работник здравоохранения Украины, проректор по учебной работе Черкасской медицинской академии, г. Черкассы, Украина.

ІСТОРИОГРАФІЯ ІССЛЕДОВАНИЯ ОСНОВ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ МЛАДШИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В УКРАИНЕ

В статье предложены современные подходы к историографическому анализу теоретических и практических основ развития образования младших специалистов – специалистов учреждений здравоохранения и фармации, что предполагает глубокий анализ и обобщение научных источников на разных исторических этапах развития образования в Украине. Обработка накопленной информации, проверка первоисточников, учет социокультурных, геополитических и экономических факторов способствовали получению объективных выводов. В условиях проведения образовательной реформы в Украине актуализируются направление переосмысления образовательных законов, необходимость определения новой стратегии

развития высшего образования, растёт потребность в основательном анализе, обобщении и творческом использовании всего накопленного исторического опыта. Историографическое исследование позволило на основе уже выясненных аспектов проведенных исследований выявить недостаточно изученные проблемы и исторические пробелы и определить собственные задачи исследования.

Ключевые слова: историография исследования; основы развития образования; младшие медицинские и фармацевтические специалисты.

Iryna Radziievska, Candidate of Pedagogical Sciences, Honored Worker of Health Care of Ukraine, Vice-Rector for Academic Affairs of Cherkasy Medical Academy

HISTORIOGRAPHY OF THE RESEARCH ON THE DEVELOPMENT OF ASSOCIATE MEDICAL AND PHARMACEUTICAL EDUCATION IN UKRAINE

The research on theoretical and practical foundations of the development of associate medical and pharmaceutical education in Ukraine (XX – the beginning of XXI century) is based on the establishing of periodization of the development of associate medical and pharmaceutical education and the identification of the specifics of vocational education of medical workers in Ukraine in every historical period. The making of objective inferences, source criticism and consideration of sociocultural, geopolitical and economic factors contributed to the processing of accumulated information. During the implementation of educational reforms in Ukraine, the way of redefining educational laws and the need of identifying a new strategy of higher education development becomes relevant. The necessity of thorough analysis, generalization and creative use of acquired historical experience is constantly growing.

In the context of the research, we have established our own periodization of theoretical and practical foundations of the development of associate medical and pharmaceutical education. We have divided them into four periods. The division is based on changes, which occurred in the country in a particular period, e.g., historical, sociopolitical, socioeconomic reforms on education. They influenced the development of theoretical and practical foundations of vocational training: 1) the first period (the beginning of XX century – 1920's-1930's): the start of the formation of medical and pharmaceutical educational system as distinctive fields during national liberation movement and foundation of the Soviet Union; 2) the second period (1931-1970): the reforming of the network of medical and pharmaceutical secondary and higher educational establishments; the improvement of the content and teaching methodologies; 3) the third period (1971-2000): the modernization of educational system; the development of a new legal and regulatory basis of education; the transition to multi-level system of training specialists; 4) the fourth period (the beginning of XXI century – 2001-2020): the restructuring of the health care system, European integration, Ukraine's membership in Bologna process; the standardization of education; the introduction of innovative teaching technologies.

Keywords: historiography of research, foundations of educational development, associate medical and pharmaceutical specialists.